

І.З.Адамова, к.е.н., **А.М.Попюк**,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

АНАЛІЗ ФАКТИЧНОЇ ТРУДОМІСТКОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ВНЗ ЯК НАПРЯМОК ЗНИЖЕННЯ ЇХ ВИТРАТ

У статті розглянуто шляхи скорочення витрат ВНЗ завдяки проведенню аналізу фактичної трудомісткості навчальної роботи закладів. Пропонуються заходи по раціональному використанню трудомісткості навчальної роботи.

In the article the ways of costs reduction of institutions of higher are considered due to conducting of analysis of actual labour intensiveness of educational work of establishments. Measures on the rational use of labour intensiveness of educational work are offered.

Інтеграція України в європейський освітній простір потребує подальшого вдосконалення освітньо-професійних програм, навчальних планів підготовки фахівців за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями, оскільки вітчизняна структура ступеневої підготовки фахівців за вищою освітою ще неповністю відповідає уніфікованим умовам структури, що діють у європейському та світовому співтоваристві.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонської конвенції й розпочала цілеспрямовану роботу щодо реформування системи вищої освіти на загальноприйнятих європейських принципах. У сфері формування освітніх послуг як ринкового продукту Міністерство освіти і науки України та провідні вищі навчальні заклади освіти в контексті приєднання України до Болонського процесу вже проводять системну роботу з трансформації навчальних планів відповідно до світових тенденцій розвитку ринкових освітніх послуг [6].

Мета і завдання, що мають виконуватися в рамках Болонського процесу, збігаються із стратегічним завданням України у підвищенні якості освітніх послуг та забезпеченні незаперечних конкурентних переваг. Викладене зводиться до вирішення шести взаємопов'язаних завдань, серед яких одним із найважливіших є запровадження кредитної системи трудомісткості навчальної роботи [6, с.7].

Визначенням поняття трудомісткості навчальної роботи, основних напрямків зменшення видатків ВНЗ та ефективним управлінням ними, займалися А.В.Ломоносов та О.Е.Ломоносова, які запропонували та охарактеризували методику аналізу трудомісткості навчальної роботи. Частково розглядали це питання О.О.Шапурова, Р.Ю.Кігель, А.Р.Прус, В.Швець та інші вчені.

Міжнародні освітні стандарти передбачають значно меншу, порівняно з нашими стандартами (майже вдвічі), кількість аудиторних годин з будь-якої дисципліни з відповідним збільшенням навантаження на самостійну роботу студентів. Практичні заняття є допоміжними для кращого з'ясування лекційного матеріалу. Тематику таких занять студент обирає самостійно в межах наявного в нього ліміту часу. За необхідності він може замовити додаткові заняття, але за окрему платню. Запровадження даного механізму змінить обсяг навчального навантаження (навчальної роботи) ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

За економічною суттю обсяг навчального навантаження – це трудомісткість робіт з безпосереднього здійснення навчального процесу, тобто трудомісткість навчальної роботи, яка відображає витрати живої праці науково-педагогічних працівників на організацію та виконання робіт з теоретичного і практичного навчання студентів та контролю рівня їхньої підготовки, на які встановлені норми часу (без норм часу на окремі види навчальної роботи трудомісткість не може бути обчислена) [1, с.70].

Трудомісткість навчальної роботи ВНЗ складається з переліку робіт, які необхідно виконати у поточному році для підготовки студентів усіх курсів згідно з навчальними планами відповідних спеціальностей, і нормами часу для планування й обліку навчальної роботи. Крім них, при розрахунках трудомісткості навчальної роботи враховується цілий комплекс показників, що формуються кожний рік під впливом різноманітних чинників та обставин, у тому числі і випадкових (чисельність студентів, котрі вступили на перший курс та їх розподіл за напрямками підготовки).

Одним з основних чинників, які визначають розмір витрат на заробітну плату науково-педагогічних працівників є саме трудомісткість навчальної роботи. У структурі видатків, пов'язаних із навчальним процесом у ВНЗ, найбільшу частку становить оплата праці професійно-викладацького (ПВП) та допоміжного (ДП) персоналу. Це дає змогу припустити, що оплата праці, з одного боку, може бути одним з критеріїв у визначенні мінімальної ціни навчання студента у ВНЗ. З іншого боку, основним критерієм для цього слугує час, проведений викладачем із студентами. Цей час можна виміряти аудиторним навантаженням (кафедри, викладача), яке вимірюється в годинах і є плановим показником у навчальному процесі для кожного ВНЗ [7, с.205].

Аналіз трудомісткості навчальної роботи доцільно розпочати з вивчення динаміки обсягу навчального навантаження за останні роки і визначити причини даних відхилення. Вони можуть бути викликані такими чинниками:

1. Запровадження у навчальному процесі значущих організаційних заходів – перехід на європейську кредитно-модульну систему організації навчального процесу, поглиблення рівня уніфікації навчальних планів спеціальностей і навчальних програм дисципліни. На сьогодні у рамках Болонського процесу актуальним є питання перегляду та удосконалення освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів і магістрів, з метою укрупнення дисциплін (але не більше ніж 6 дисциплін за семестр) [2, с.14].

2. Внесенням змін до навчальних планів напрямків підготовки і спеціальностей, що призведе до зміни числа аудиторних годин, а це обумовить встановлення нового співвідношення між лекціями, практичними, які проводяться з різними угрупованнями студентів – лекційними потоками, академічними групами, змінами норм часу для планування й обліку навчальної роботи.

3. Змінами загальної чисельності студентів та їх розподілу за різними спеціальностями і курсами, за винятком зміни трудомісткості навчальної роботи, яка пов'язана з роботою з окремими студентами і залежить від їх кількості, що може призвести і до зміни загального числа академічних груп та лекційних потоків. Так, за останні роки зріс контингент студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації, тоді як кількість студентів I-II рівнів акредитації значно скоротилася (табл. 1).

Таблиця 1

*Кількість осіб, що навчалися
у навчальних закладах у 2002-2006 рр. [5]*

тис. осіб

Заклади	Навчальний рік				
	2001/ 2002 рр.	2002/ 2003 рр.	2003/ 2004 рр.	2004/ 2005 рр.	2005/ 2006 рр.
Загальноосвітні навчальні заклади	6601	6350	6044	5731	5399
Професійно-технічні навчальні заклади	512	502	493	507	495
Вищі навчальні заклади	561	583	593	548	505
I-II рівнів акредитації					
III-IV рівнів акредитації	1548	1687	1844	2027	2204
Усього	9222	9122	8974	8813	6399

Найбільш результативним та ефективним напрямком зниження витрат є аналіз трудомісткості навчальної роботи за окремими напрямками підготовки і спеціальностями, тобто аналіз фактичної трудомісткості. Адаптація вищої освіти України до вимог Болонського процесу вимагає перегляд переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, на основі вивчення тенденцій розвитку потреб національного та світового ринків праці.

При цьому спочатку на основі функцій трудомісткості навчальної роботи і фактичної чисельності студентів, що навчаються за різними спеціальностями, розраховуються величини трудомісткості навчальної роботи за цими ж спеціальностями. Отримані величини, які можна назвати базовими, характеризують трудомісткість навчання студентів за різними спеціальностями за умови, що усі види навчальних занять проводяться окремо для студентів кожної спеціальності. Водночас, загальна трудомісткість навчальної роботи зазвичай становить меншу величину, ніж сума числових значень усіх функцій трудомісткостей навчальної роботи, розрахованих виходячи з фактичної чисельності студентів, що навчаються за кожним напрямком підготовки і спеціальністю. Це пов'язано з тим, що частина лекцій, а інколи і семінарських занять, проводиться разом зі студентами різних спеціальностей [1, с.72].

Основні висновки щодо величини фактичної трудомісткості навчальної роботи за певною спеціальністю, на думку А.В.Ломоносова та О.Е.Ломоносової, повинні здійснюватися з урахуванням оцінки фінансових результатів, які обумовлені навчанням студентів за спеціальністю [1]. Особлива увага при цьому має приділятися оцінці результатів прийому і навчання студентів на умовах контракту.

Дані автори у своїх дослідженнях запропонували методику оцінки трудомісткості [1, с.72]. На їхню думку, перш за все слід перевірити покриття суми заробітної плати науково-педагогічних працівників (з нарахуванням на неї), що фінансується за рахунок спеціального фонду і належить до кожного напрямку підготовки (спеціальності), та надходженнями, отриманими від юридичних і фізичних осіб за навчання за цим напрямком підготовки або спеціальності:

$$\Delta P_j = D_j - Z_j \text{нарах,} \quad (1)$$

де $\Delta\Pi_j$ – перевищення надходжень від навчання студентів на умовах контракту за j -м напрямком підготовки (j -ю спеціальністю) над витратами на заробітну плату науково-педагогічних працівників з нарахуванням на неї, що припадає на j -й напрямок підготовки (j -ту спеціальність) і фінансується за рахунок спеціального фонду, тис. грн.;

D_j – сума надходжень як плата за навчання студентів на умовах контракту за j -м напрямком підготовки (j -ю спеціальністю) на усіх курсах, тис. грн.;

$Z_{j\text{нарах}}$ – заробітна плата науково-педагогічних працівників з нарахуванням на неї, що припадає на j -й напрямок підготовки (j -ту спеціальність) і фінансується за рахунок спеціального фонду, тис. грн.;

Якщо $\Delta\Pi_j$ має від'ємне значення, то ВНЗ зазнає абсолютних збитків від навчання студентів за j -м напрямком підготовки (j -ю спеціальністю), оскільки надходження коштів, що надходять як плата за навчання студентів за цією спеціальністю, не покривають навіть витрат на заробітну плату науково-педагогічних працівників із нарахуванням на неї.

Наступним етапом в оцінці трудомісткості є обчислення повних витрат, що пов'язані з навчанням студентів на умовах контракту за кожною спеціальністю:

$$V_{j\text{повн}} = Z_{j\text{нарах}} + V_{j\text{пр}} + НВ_j, \quad (2)$$

де $V_{j\text{повн}}$ – повні витрати ВНЗ, які пов'язані з навчанням студентів на умовах контракту за j -м напрямком підготовки (j -ю спеціальністю) на усіх курсах, тис. грн.;

$V_{j\text{пр}}$ – інші прямі витрати (прямі витрати без заробітної плати науково-педагогічних працівників з нарахуванням на неї), що належать до j -го напрямку підготовки (j -ї спеціальності), тис. грн.;

$НВ_j$ – величина непрямих витрат, яка припадає на j -й напрямок підготовки (j -ту спеціальність), тис. грн.

За відсутності інформації про величину інших прямих витрат усі витрати, крім витрат на заробітну плату науково-педагогічних працівників з нарахуванням на неї, приблизно можна вважати непрямими. Проте це знижує достовірність розрахунків і може використовуватися для наближених обчислень. У свою чергу суму непрямих витрат, яка припадає на j -й напрямок підготовки (j -ту спеціальність), можна розрахувати за такою формулою:

$$НВ_j = НВ / Б * Б_j, \quad (3)$$

де $НВ_j$ – загальна сума непрямих витрат ВНЗ, тис. грн.;

$Б$ – показник, що обраний як база розподілу непрямих витрат, у відповідних од.;

$Б_j$ – показник, що обраний як база розподілу непрямих витрат в розрахунку на j -й напрямок підготовки (j -ту спеціальність), у відповідних од.

За базу розподілу можна використовувати трудомісткість навчальної роботи, заробітну плату науково-педагогічних працівників, зарплату усього персоналу ВНЗ.

Заключним етапом даних розрахунків є визначення абсолютного фінансового результату від навчання студентів на умовах контракту за j -ю спеціальністю, що обчислюється як різниця між доходами і повними витратами від навчання студентів

$$Пфін_j = Д_j - В_j повн, \quad (4)$$

де $Пфін_j$ – абсолютний фінансовий результат від навчання студентів на умовах контракту за j -м напрямком підготовки (j -ю спеціальністю), тис. грн.

Абсолютний фінансовий результат від навчання студентів за j -м напрямком підготовки (j -ю спеціальністю) показує, яка сума коштів залишилася у ВНЗ після покриття усіх витрат, що пов'язані з навчанням студентів за цим напрямком підготовки (спеціальністю). Цей залишок на практиці може використовуватися для покриття витрат за збитковими спеціальностями, у випадку недофінансування ВНЗ – для комунальних платежів, проведення ремонтів, модернізації обладнання, впровадження науково-технічних заходів. На сьогодні із бюджету недостатньо фінансується наукова, видавнича діяльність, украй низьким є рівень інформатизації навчального процесу, укомплектування бібліотек і лабораторій.

Проведення аналізу трудомісткості навчальної роботи дає змогу виявити основні напрямки зменшення видатків ВНЗ та ефективного управління ними, що приводить до покращення показників та критеріїв, які характеризують якість умов функціонування ВНЗ III-IV рівнів акредитації і впливають на якість процесів, що дозволить підвищити конкурентоспроможність закладу, зокрема:

Ї збільшити розмір витрат на розвиток електронної та дистанційної освіти, комп'ютерне навчання, інформаційні

технології педагогіки співпраці, ситуаційні методики навчання та інші педагогічні новації, розвиток науково-виробничих об'єднань на основі створення різноманітних консорціумів [4, с.88]. Наприклад, створення ВНЗ власного веб-ресурсу (Інтернету), за допомогою якого реалізувалася б підтримка регіональної закладу освіти. У Чернівецькій області існує лише один ВНЗ державної форми власності з власним веб-ресурсом [3];

Ї здійснити витрати на дослідження й аналіз основних складових ринку праці через встановлення і підтримку зв'язків із потенційними роботодавцями. Таким чином, частково ліквідується проблема працевлаштування випускників, що, у свою чергу, сприяє підвищенню іміджу ВНЗ, тобто запровадження маркетингової концепції [3, с. 176];

Ї збільшити витрати на підвищення кваліфікації за межами організації, що дасть змогу підвищити якість трудових ресурсів;

Ї виділити кошти на проведення ремонтів, модернізації обладнання, підвищить якість обладнання, що забезпечить ефективність роботи працівників і студентів.

Таким чином можна також вирішити певні труднощі, що існують на сьогодні у державних ВНЗ, суть яких полягає, насамперед, у віднесенні видатків, які фінансуються з бюджету, та відокремленні видатків на комерційне навчання. Відомо, що більша частина фінансування поточних видатків (не передбачених у бюджеті) проводиться з інших джерел фінансування (до яких належать і плата за комерційне навчання): ВНЗ закуповують обчислювальну техніку, виконують поточні ремонти обладнання та аудиторного фонду, здійснюють оплату послуг додаткового контингенту викладачів.

Отже, проведення аналізу трудомісткості навчальної роботи ВНЗ дозволяє визначити, за яким структурним підрозділом, напрямком підготовки та спеціальністю необхідно проводити першочергово заходи по скороченню, при виникненні необхідності скорочення витрат на заробітну плату. При скороченні трудомісткості навчальної роботи необхідно враховувати чисельність студентів, які навчаються за кожною спеціальністю та можливість їх працевлаштування. В майбутньому це дасть змогу визначити, чи є підстави для проведення поглибленої перепідготовки фахівців (за умови, що число студентів невелике) за рахунок уніфікації навчальних планів, що дозволить скоротити трудомісткість

навчальної роботи.

Список використаних джерел:

1. Ломоносов А.В., Ломоносова О.Е. Основні напрямки аналізу трудомісткості навчальної роботи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації // Економіст. – 2007. – №4. – С.70, 72-73.
2. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 378 с.
3. Пивоваров М.Г., Каліцінська К.О. Маркетинг у сфері вищої освіти // Держава та регіони. – 2008. – №2. – С.176-177.
4. Прус Л.Р. Аналіз макрооточення вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації// Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №4(46). – С.88-89.
5. Ушенко Н.В. Роль освіти у формуванні людського капіталу України // Держава та регіони. – 2007. – №2. – С.263.
6. Швець В. Болонський процес і стратегія обліково-аналітичної освіти в класичних університетах // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – №6. – С.7-14.
7. Шпурова О.О. Особливості визначення розміру плати за навчання у вищих навчальних закладах // Держава та регіони. – 2007. – №6. – С.205.